

Convietuirea

, Együttélés

Anul 2 * nr. 4. * 1998 - Anul 3 * nr. 1. * 1999

SUMAR

ISTORIE

<i>Florea Olteanu</i> , Românii din Giula în secolul al XIX-lea	3
<i>Eugen Glück</i> , Lupta lui Ioan Dragoș pentru drepturile românilor din Ungaria	11

FILOLOGIE

<i>Réka Monica Cristian</i> , Analiza contrastivă a cuvintelor-gen în limbile română, maghiară și engleză	18
<i>Maria Berényi</i> , Sextil Pușcariu - colaborator la revista budapestană <i>Luceafărul</i>	22
<i>Farkas Jenő</i> , Tristan Tzara în Ungaria și interferențe literare maghiaro-române	26
<i>Petrusán Lívia Veronika</i> , „az állandóság bírodalma bezárta kapuit” Berényi Mária magyar nyelvű verseiről	37
<i>Wéber Péter</i> , O identitate distinctă printre românii ardeleni: profesorul Grigore Moldovan (1845-1930)	54
<i>George Irimiaș</i> , Limbajul puterii	59
<i>Vasile Voia</i> , Liviu Rebreanu în Ungaria	61
<i>Maruzsné Sebő Katalin</i> , „Mert itt a zsidó boltos is inkább szlovákul szól a vevőhöz... Amiként Csjernyik, a faluvégi szatócs is ha kell, cigányul kérdi, hogy mit kérsz...”	
Az együttélés és identitás kérdései Závada Pál Jadviga párnája c. regényében	67

ȘCOALĂ

<i>Lucia Borza</i> , Reversul medaliei	74
<i>Mihaela Bucin</i> , „Grai fără minoritate?!”	77
<i>Mihaela Bucin</i> , Avem nevoie de istorie?	80
<i>Máté Gábor</i> , Școli pentru românii ardeleni în veacul al XVII-lea	82

CULTURĂ

<i>Eugenia Irimiaș</i> , Utopia - un gen minor?	86
<i>Elena Munteanu</i> , Note la anul cultural 1999	88

TRADIȚII

<i>Mihaela Bucin</i> , Despre originea unui proverb	91
<i>Iulia Cobzaru</i> , Făt-Frumos - eroul basmelor	95

BISERICĂ

<i>Eugen Glück</i> , Colecția de carte Borlan, din Macău	97
<i>Daniel Burtic</i> , Din Jurnalul Bisericii Baptiste din Micherechi	100

D'ALE NOASTRE

<i>Mihai Cozma</i> , Evoluția istorică a identității noastre românești (partea I)	102
---	-----

INTERVIU

Libertatea și limitele noastre.	
De vorbă cu istoricul Romsics Ignác despre soarta Europei intermediare (<i>Farkas Jenő</i>)	110

RECENZII

<i>Szász Zoltán</i> , A történelem visszaüt?	117
<i>Cornel Munteanu</i> , Alexandru Hoțopan, <i>Din rădăcini comune</i>	118
<i>Lipcsei Ildikó</i> , Corneliu Coposu elete	120
<i>Elena Munteanu</i> , Bibliografie	125
<i>Eugenia Irimiaș</i> , Bogdan Ficeac - Tehnici de manipulare	127
<i>George Irimiaș</i> , Din tradițiile populare ale românilor din Ungaria	130

ANIVERSĂRI

<i>Mihai Cozma</i> , Felicitări lui Alexandru Hoțopan	131
<i>Narcisa Știucă</i> , Scrisoare de la prieteni	135
<i>Gheorghe Petrușan</i> , Ioan Slavici születésének 150. évfordulójára	141

PĂGINI TINERE

<i>Nagy István</i> , Fejezetek a szerzetesség kialakulásának történetéből	145
<i>Nyulas Tünde</i> , O zi, o viață	148
<i>Inga Panco</i> , O privire generală asupra Moldovei	150
<i>Rodica Șargarovschi</i> , „Limba română este patria mea”	151

Analiza contrastivă a cuvintelor-gen în limbile română, maghiară și engleză

Réka Monica Cristian

Introducere

-Ei! , ce vezi, spune-ne, spune-ne!

-Văd cuvinte.

-Spune-le, spune-le! [...]

Nichita Stănescu Ce?

Scopul acestei lucrări îl constituie diferențele și similitudinile semantice ale cuvintelor de gen în trei limbi europene, două est-europene (româna, ca limbă latină și maghiara, ca limba fino-ugrică) și una vest-europeană (engleza, ca limba vest-germanică), selecția aceasta făcându-se pe baze socio-geografice. Lucrarea se propune a fi o imagine de perspectivă asupra semanticii cuvintelor de gen, și a uzajului acestora în societățile românească, maghiară și britanică/americană.

Semantica este ramura lingvisticii care studiază sensul cuvintelor și evoluția acestor sensuri, iar din punct de vedere filozofic cercetează limbile prin aspectul lor funcțional în societate și în relațiile interumane. Teoria interpretării cuvintelor în sistemele comunicaționale a fost dintotdeauna o teorie problematică, deoarece cuvintele în orice limbă depind de o multitudine de factori care influențează uzul, pronunția, forma și înțelesul lor. Acest studiu își propune o scurtă analiză a cuvintelor uzuale de gen în trei limbi: româna, maghiara și engleza.

Pornim de la premiza tradițională acceptată că toate cuvintele au sens. Acest sens înțeles este tradițional denumit și „conceptual” sau „cognitiv” (G. Leech), implicațiile „conotative” sau „asociative” ale sensului cuvintelor nefiind luate în considerare cu aceeași pondere în lingvistică tradițională. Ce ar putea fi însă sensul sensului cuvintelor? Analiza scurtă a sensului cuvintelor definitorii de gen ar putea fi un exemplu elocvent în acest sens al definirii metasensului.

C. K. Ogden și I. A. Richards în *The Meaning of Meaning* (Sensul sensului), consideră mai mult de douăzeci de definiții pentru un cuvânt pe baza unor premise teoretice și non-teoretice. Astfel, un cuvânt are o proprietate intrinsecă, este o derivată sau chiar rădăcina familiei de cuvinte corespunzătoare, conotează un alt cuvânt, delimitează un loc într-un anumit sistem, este obiectul la care semnul convențional al vorbitorului se referă (semiotica) sau la care ar trebui să se refere, sau la care vorbitorul crede că se referă, etc. Interesant este de observat că în cadrul unui sistem comunicațional destul de rigid delimitat, flexibilitatea semantică are posibilități de expansiune. În fiecare limbă umană există cuvinte care sînt comune cu alte limbi, nu numai ca formă sau pronunție, ci ca și înțeles; acestea sînt cuvinte care se referă la sexele umane, la familie, la activități mondene, etc. În cadrul universalității uzuale a cuvintelor de gen, în continuare ne vom referi la relațiile de sens care se stabilesc în câteva societăți moderne între acestea.

Analiza contrastivă a genurilor în limbile română, maghiară și engleză

(...) Visez acel laser lingvistic
care să taie realitatea de dinainte,
care să topească și să străbată
prin aura lucrurilor.
Acest cuvînt îl visez
care a fost la-nceputul lumilor lumii,
plutind prin întuneric și despărțind
apele de lumină.
(Nichita Stănescu, *Necuvinte*)

Genul în limba română este o categorie gramaticală exprimată prin forma luată de substantivele nume însuflețite pentru a indica sexul ființelor pe care le denumesc și care s-a extins, prin analogie, la substantivele nume neînsuflețite (moșteniri din trecut, când oamenii considerau unele obiecte sau animale totemice sau animale ca ființe însuflețite), precum și la cuvintele flexibile care determină un substantiv (articol, adjectiv, pronume, numeral, și la forma de participiu a verbului și implicit a diatezei pasive). În limba română (ca și în limbile rusă, sârbă, germană, etc.) substantivele au trei genuri: masculin, feminin și neutru. În principiu există o concordanță între genul gramatical și genul natural: genul masculin se referă la bărbați, cel feminin la femei. Concordanța dintre genul substantivelor și genul natural nu este însă respectată; cele mai multe cazuri se grupează la neutru, care astăzi începe să piardă teren în raport cu genul masculin. Acest fapt este interesant din punct de vedere social, fiindcă tendința de masculinizare în limbă reflectă o atitudine dominantă patriarhală, în care raportul de putere este în favoarea masculinismelor.

Recent, în limba engleză s-a conștientizat diferența dintre genul social, definit ca și gender, care implică sexul și rolul social al individului, și sexul, care reflectă diferența biologică. Deși în limba engleză genurile există doar la nivelul pronumelor (he/she/it = el/ea/corespondentul neutru [traducere liberă]), în uzul limbii se conștientizează tot mai mult folosința discriminatorie a pronumelor ce reflectă sexul. Un aport deosebit la aceste schimbări l-a avut mișcarea feministă, începută în anii cinczeci ai secolului nostru în Statele Unite ale Americii (Feminist Movement), care a zguduit din temelii instituțiile societății patriarhale vestice și implicit și uzul limbii, conștientizând folosința genurilor în limba engleză, dar și în alte limbi. Deși în dicționare cuvântul „gender” („grammatical grouping of words, nouns and pronouns, into classes: masculine, feminine, and neuter”) este încă definit tradițional ca și diferența dintre sexe, în conștiința publicului acest cuvânt funcționează după norma modernă a sexului și rolului social pe care aceasta o îndeplinește.

Tendința universalistă a uzului conștient al limbii tinde astfel să decimeze un logotip lingvistic androgin, în care sexele ar dispărea, conștiința feministă penetrează un uz conștient al cuvintelor în care ce în ce mai multe limbi ale globului. În limbă română așa sînt cuvintele epicene, care au aceeași formă pentru denumirea cuvintelor de ambele sexe (barză, cuc, cocostîrc, papagal, etc. care la noi pot lua forme de feminin și masculin: cuc-cucă, barză - bărzoii).

În limba maghiară genurile au dispărut din punct de vedere gramatical, pronumele „ő” funcționând trifuncțional ca masculin, feminin și neutru, echivalentul lui „el/ea” în limba română și „he/she/it” în limba engleză. În limba maghiară neutrul este contopit în unicul reprezentant androgin pronominal „ő”, în limba română neutrul formîndu-se ca o mixtură a singularului de la masculin și al pluralului de la feminin (de exemplu „popor” = ‘un popor, două popare’), iar limba engleză deține numai un neutru, în existența pronumelui „it”, fiind cea mai puțin flexibilă limbă dintre cele trei analizate. Cazul limbii române este unul privilegiat, fiindcă există posibilități de flexiune din punct de vedere a genului. Limba maghiară posedă un cuvînt ambiguu pentru gen/sex/gender, acesta fiind cuvîntul „nem”, care are sens de gen/sex, dar și cel de negație absolută. Este interesant de remarcat, că tocmai cuvîntul ce desemnează obiectele creației absolute, bărbatul și femeia, în limba maghiară devine și purtătorul negației oricărui cuvînt. De fapt consistența semantică este relevantă, există doar un singur pronume androgin în limba maghiară, genuri avînd doar cuvintele ce desemnează persoane, deci obiectul uman. Din fiind limitarea semantică a genului în limba maghiară, în cele ce urmează ne vom limita la analiza cuvintelor desingnatoare de sex în cele trei limbi: română, maghiară și engleză.

Funcția și uzul socio-lingvistic al cuvintelor gen

„Comportamentul sexual uman are un nivel de complexitate extrem de ridicat, fiind diferențiat în raport cu cele două sexe și însoțit de o funcție specifică, cea erotică, care duce la implicarea afectivității individului în activitatea sexuală. Sexualitatea umană este de asemenea o conduită socială care variază în timp conform moralei și eticii societății, noțiunile de normal și anormal suferind o redefinire istorică.”

Constantin Gorgos, Vademecum în psihiatrie

Cuvintele tradiționale care reflectă diferențele de sex dintre membrii unei societăți sînt considerate cuvinte de bază în fiecare limbă. Nu ne vom opri le aspectele istorice sau evoluționale, ci vom considera acestea drept existente ipotetice, elemente pe care se bazează uzul actual al cuvintelor, terminologie pe care am adoptat-o în mod subiectiv-convențional în scopul simplificării. Este interesant de remarcat, totuși, că în fiecare limbă dintre cele trei studiate există, în mod de la sine înțeles, cuvinte diferite pentru stadii diferite ale dezvoltării psiho-somatice a indivizilor societății. În cele ce urmează vom da exemple empirice din cele trei limbi. În toate trei limbile există cuvinte pentru primele stadii ale umanului (*copil/copii, gyer(m)ek/gyer(m)ekék, child/children*), sau chiar primordiale, anterioare (*prunc, bebeluș, bebelaș, bebe, nou-născut* în română, *csecsemő, újszülött, kishaba, baba* în maghiră, *baby, newborn, child* în engleză) care sînt cuvinte ce însăși prin conotația lor delimitează un spațiu de bisexualitate, așa cum și psihanaliza susține acest lucru în perioada copilăriei pînă la trei ani, exprimînd o androginie de sens.

Mai tîrziu se diferențiază genurile pe sexele biologice: (menținem ordinea de limbi română, maghiră și engleză) *fetiță/băiețel, kisfiú/kisl(e)ány/fiúcska/leányka, little boy/girl*; prin formarea diminutivelor cuvintelor folosite pentru o vîrstă mai tîrzie. Urmează, din punct de vedere evolutiv pubertatea și adolescența, cînd diferențele sexuale și cele semantice dintre oameni devin evidente și neambigue: *fată/fetișcană/ fătucă/fecioară = fată mare = virgină, nemaritată* (ultimele trei mai ales în uzul popular), în mediul urban apare și *domnișoară/domniță*. Masculinismele pentru aceasta perioadă sînt *băiat, flăcău/fecior = bărbat tînar, băiețoi, fătălău* (derogativ din punct de vedere sexual) și urbanul *domnișor/domn tînar*. În limba maghiră *l(e)ány/nagy(l)eány*, respectiv *fiú/nagyfiú, fiatalembér* și urbanul *kisasszony*, respectiv *fiatalembér* sînt folosite, iar în engleză distincția se face doar prin adaosul de adjectiv *young* (tînar): *young lady* (tînară domnișoară), respectiv *young man* (domn tînar).

De reținut este și faptul că toate cele trei limbile mențin cuvîntul *om, ember, man* numai pentru uz masculin. De exemplu *omenirea, az emberiség, mankind*, care reprezintă întreaga rasă umană sînt reprezentate numai prin masculinisme. Din fericire literații au găsit cuvinte de compromis pentru această situație ridicolă, re-numind *omenirea* în *umanitate*, maghiara rămînd la forma arhaică, *emberiség*, iar englezii redefinind stereotipurile trecute prin transformarea *mankind*-ului în *humankind* (umanitate).

Revenind la evoluție și empiricitate, demn de considerat este faptul că ritul procreerii umanității este designat prin cuvinte ce reflectă nu numai starea de inactivitate sexuală din perioada urmînd copilăriei, așa cum am arătat anterior, ci și ritul căsătoriei, fiecare limbă avînd cuvinte dihotomice pentru stadiul pre-marital: *logodnică/logodnic - mireasă/mire, jegyes* (nu este specificat genul), *menyasszony/ vőlegény, fiancée/fiance - bride/bridegroom*. Dihotomia se menține și în timpul stadiului marital: *soție* și diminutivul *soțioară/soț*, urbanul arată și o tendință de adresare prin formula *doamna și domnul, feleség* (arată o deficiență, *fele* delimitînd o jumătate) */férj, wife/husband*. Pe cînd în limba română *soți* determină prin forma masculină ambii membri, maghiara și engleza au cuvinte separate pentru aceasta: *házastárs(ak)* și *spouse(s)*, ce se poate referi la ambii fără nici o conotație aparte, pe cînd pluralul de *soți* (care are ca opus *soții* pentru feminin) atrage după sine gîndul ca ar fi doi bărbați, deci aici apare o inconsistență semantică. După stadiul marital masculinismele rămîn cele de pînă atunci, pe cînd cuvintele denotînd femeii arată aspecte ale subordonării patriarhale, femeile primesc nume diverse, ca: *muiere* (arhaic și regionalistic, arătînd o femeie măritată, dar și cu grad ușor derogativ 'laș ca o muiere'), *nevastă, femeie/fămeie, fîl* (un imperativ ce nu mai are nevoie de nici o explicație). Cuvintele *bărbat* și *soț* sînt interschimbabile, deși bărbatul poate fi și necăsătorit. Limba maghiră are un iz amar în uzul unor cuvinte ca *fehértép, asszony* (orice femeie, fie măritată sau nu), sau mai degradativ, în arhaicul *asszonyállat*. Cuvintele *az ember, az ura* oglîndesc un grad înalt de oprire a femeii în societate, care în același timp a fost considerată un animal domestic proprietate a soțului, dovadă expresia „az uram, az ura”, care este similară cu formularea de subordonare biblică a omului față de Dumnezeu (Dumnezeu și robul, precum și roaba lui). Un lucru aparte este și schimbarea numelui femeii după căsătorie, cînd aceasta, în mod tradițional își pierde identitatea originală și devine proprietatea soțului, numele familial de fată devenind cel al soțului (cazul limbii române și

engleze); în limba și societatea maghiară numele femeii dispăre integral (și prenumele) fiind acaparat total de numele soțului (de exemplu Kiss Attiláné, etc.); rare, dar în număr crescând sînt însă contraexemplele.

Cuvintele sexiste apar în toate societățile moderne, avînd o orientare de suprimare a femeii prin numirea ei cu alte cuvinte (animalizînd chiar și astfel degradînd corpul feminin): *păpușa/puicuța/puicuțo/gîscă* în limba română, *macska/cica/tyuk/liba/szuka* sau chiar cu numirea organului sexual în toate limbile (acest lucru apare și în cazul masculin dar mai ales în cazul comunicării de argou și jargon între bărbații), *peach* (piersica)/*bitch* (călea)/*bird* (păsărica)/*chick* (puicuța)/*doll* (păpușa), etc.

Perioada de bătrînețe este mai puțin pregnant marcată prin cuvinte de calibru sexual, aceste cuvinte desemnează mai ales starea geriatrică de fapt: *moșul și baba*, precum și diminutivele acestora *moșneagul și băbuța* au conotații mai ales pozitive în limba română, *vénember-öregember* și *öregasszony-öregasszony* din limba maghiară cît și *old man* și *old woman* din limba engleză denotă prin valențele adjectivale starea de fapt a femeii și a bărbatului trecut de perioada fertilității. Tot aici putem menționa și dihotomiile de *văduv/văduva, özvegyasszony/özvegy, widow/widower*. Interesant de remarcat este și faptul că persoanele care nu se încadrează în tradițiile sociale și rămîn necăsătorii, fîpă o vreme primesc (chiar dacă încă sînt relativ tineri) eticheta defăimătoare de *fată bătrînă*, pe cînd „celibatar” este mai ales întîlnit în uzul urban și academic, *vénlány/vénlegény, spinster/bachelor*.

Deși diferența biologică are un rol decisiv în fiecare societate, așa cum postula psihanalistul Sigmund Freud, această diferență nu justifică nici o segregare sau oprimare lingvistică. Limba reflectă modul de viață, trăirile și toate avuțiile spirituale ale unui popor. Dacă limba este una civilizată și echitabilă, atunci și poporul respectiv are demnitate existențială. Marea majoritate a limbilor de pe glob se supun legilor patriarhale, sînt performative masculiniste. Societățile corespunzătoare sînt consecința limbii și a (ab)uzului acesteia; în acest sens limba este un instrument de putere în societate, cuvintele fiind arsenalul de care dispune.

Bibliografie

- Austin, J. - *Tetten ért szavak*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1990.
 Bakos, F. - *Idegen szavak és kifejezések szótára*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1989.
 Graur, Al., ed., et al - *Gramatica limbii romane, ed. a III-a, vol.I.*, Editura Academiei R.S.R. Bucuresti. I 966.
 Hornby, A. S. = *Oxford Advanced Learner's Dictionary of Current English*, Oxford Univ. Press, New Delhi, 1989.
 Kenesei, I., ed. - *A nyelv es a nyelvek, III. kiadas*, Akadémiai Kiadó, Budapest, 1995.
 Leech, G. - *Semantics*, Penguin Books, Harmondsworth, Middlesex, 1977.
 Maciu, M., ed., et al - *Mic dicționar enciclopedic, ed.a III-a*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1986.
 Pei, M. - *The Story of Language*, George Allen & Unwin Ltd., Woking & London, 1968.
 Warhol, RE., Herndl D.P., ed., - *Feminisms/ An Anthology of Literary Theory and Criticism*, Rutgers Univ. Press, New Brunswick/ New Jersey, 1990.